

სახელმწიფო
ფუძვლებების
პირითაღი
მიწვევები

K 342
2

321

ფ. ლ.

სწავლადი სწავლადი! მისწავლადი სწავლადი!

სწავლადი სწავლადი პირითაჲი მიწვევაჲი

თარგმანი რ. ბაქრაძისა.

ბათუმი

ელექტრო-მბეჭდავი „ჩერნომორსკი ვესტნიკისა“

1906

47

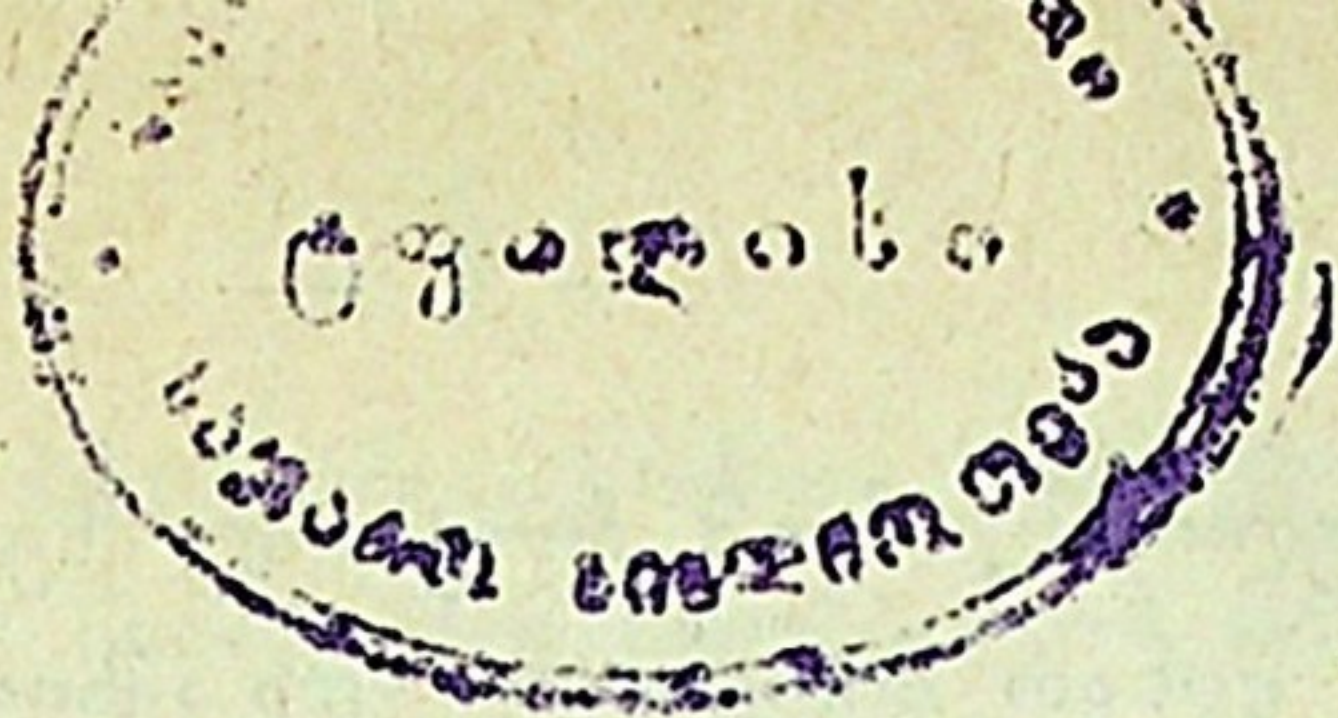
Handwritten notes on the left margin: 108, 743, 342, 2

Handwritten text at the bottom of the page.

Handwritten text in Georgian script, likely a title or author's name.

Дозвол. Ценз. Тифлисъ, 3 феврала 1906 г.

სკან - 2000
გამომცემი

სახელმწიფო წყობილების

ძირითადი მიზეზები

ამ პატარა წიგნაკში მიზნათ მაქვს აღვნიშნო ის ძირითადი მიზეზები, რომლებზედაც დამოკიდებულია სახელმწიფო წყობილების ფორმა საზოგადოებაში; ამის შესახებ ბევრი ყალბი და სრულიათ უსაფუძვლო აზრი ტრიალებს, რომელიც ოდნავაც არ შეეფერება თანამედროვე მეცნიერულ შეხედულებას ამ საგანზე. წინდაწინვე უნდა ვთქვა, რომ ჩემი წერილი წმინდა მეცნიერული შინაარსის იქნება, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, სწორეთ ამიტომ თვითეულ მკითხველს შეეძლება თავიდან ბოლომდე გაყვეს მის ძაფს და სავესებით გაიგოს ის.

ქეშმარიტი მეცნიერება — მეტი არ იქნება მოკლეთ გავიხსენოთ ეს, — მდგომარეობს იმაში, რომ ყოველი აზრი იქნეს ნათელი და დასაბუთებული, რომ არაფერს წინდაწინვე მიღებულათ არ ავლიდეს და ყველა დასკვნები ძაფივით გამოყავდეს ერთი მეორიდან, როგორც თავისთავათ გამომდინარე, და სწორეთ ამიტომ ის დაუძლეველი ძლიერებით დაიპყრობს მკითხველის აზრს და გონებას და დაეპატრონება მათ.

რომ აზრი ნათელი და ცხადი შეიქმნეს მკითხველებისათვის საჭირო არ არის რაიმე წინდაწინვე ქეშმარიტებით მიღებულა აზრის ქონება. პირიქით

ის თხოულობს, რომ როგორც ზევით ვთქვი, ყველაფერი წინათ მიღებული და აქსიომასავეთ ჭეშმარიტებათ აღიარებული უკუგდებულ იქმნეს; ნათელ აზრს ყველაფერი ერთი მეორიდან გამოჰყავს და არ ითმენს არავითარ წინდაწინვე შედგენილ შეხედულებებს. ის თხოულობს, რომ მკითხველებმა არ მოიტანონ არც ერთი წინათ შედგენილი აზრი, არც ერთი წინათ შედგენილი შეხედულება.

რაც უნდა ბევრი გქონდეს ნათქვამი და ნამსჯელები საკვლევ საგნის შესახებ, მაინც ხელახლა უნდა შეუდგე იმის გამოკვლევას, თითქოს არავითარი გარკვეული აზრი და შეხედულობა არ გქონდეს ჯერ მაზე შედგენილი. კვლევის დროს მაინც უნდა უკუაგდო ყოველი ძველი შეხედულებები, რომელსაც შეჩვეული ხართ და ამიტომ შეიძლება ჭეშმარიტებათ გეჩვენებოდეს.

ამნაირათ მე ვსვამ კითხვას: რა არის კონსტიტუცია? რაში მდგომარეობს მისი შინაარსი?

რიჟრაჟიდან მოკიდებული საღამომდე, ახლა ყველა კონსტიტუციაზე ლაპარაკობს. ყველა გაზეთებში, საზოგადოებებში, ტრაქტირებში, მდიდარ და ღარიბ უბნებში, ყველგან ერთი ლაპარაკი ისმის, ყველგან ერთი საგანი აინტერესებთ—კონსტიტუცია. მარა მათ რომ სერიოზულათ დაუსვა კითხვა: რა არის კონსტიტუცია, რა ცნებაა ეს ცნება? ეჭვი არაა ამ მოლაპარაკეთაგან ბევრი არ გამოჩნდება ისეთი, რომ რიგიანი პასუხის მოცემა შეიძლოს.

ბევრი მათგანი ამ კითხვის გაგონებისთანავე,

რომელიმე, მაგ. პრუსიის, კანონთა კრებულს (1850 წლ. გამოსულს) წაავლებენ ხელს, რომ იქიდან გაცნონ პრუსიის კონსტიტუციას. მაგრამ ჩვენ ახლავე დავინახავთ, რომ ეს ჩემი კითხვის პასუხი არაა ამ კრებულში, რომ მხოლოდ განსაზღვრული შინაარსია მოყვანილი განსაკუთრებული კონსტიტუციის, სახელდობრ პრუსიის სახელმწიფოსი და მეტი არაფერი. მაშასადამე, მას არ შეუძლია პასუხი მოგვცეს და აგვიხსნას, რაში მდგომარეობს კონსტიტუციის არსებითი შინაარსი საზოგადოთ და რა ცნებაა ეს ცნება საზოგადოთ.

ეს კითხვა რომ იურისტს (კანონის მცოდნეს) დაუსვა, დაახლოვებით ასეთ პასუხს მიიღებ მისგან: „კონსტიტუცია არის ფიციით დადებული ხელშეკრულობა მეფესა და ხალხის შუა, რომელიც შეიცავს ქვეყნის მართვა-გამგეობის და კანონმდებლობის ძირითად პრინციპებს.“ ან და რადგან რესპუბლიკანური კონსტიტუციებიც არსებობენ, ის უფრო ზოგად განსაზღვრას მისცემს ამ საგანს და იტყვის: „კონსტიტუცია ის ძირითადი კანონია, რომელიმე მხარეში მიღებული, რომელიც წარმოადგენს საფუძველს საზოგადოებრივ უფლებების ორგანიზაციისას ამა თუ იმ ერში.“ მარა ყველა ასეთი ფორმალური, იურიდიული განსაზღვრანი—იმდენათვე დაშორებული არიან დასმულ საკითხის ნამდვილ პასუხზე, როგორც წინანდელი. ყოველი ასეთი განსაზღვრა მხოლოდ გარეგან აწერილობას გვაძლევს, გვაძლევენ იმასაც თუ როგორ მუშავდე-

ბა კონსტიტუცია და რას მოქმედებს ის. მარა ის სრულიადაც არ არკვევს იმას, თუ რაში მდგომარეობს კონსტიტუციის შინაარსი, მისი ძირითადი თვისებები, ისინი გვაძლევენ მხოლოდ საზომს (კრიტერიუმს) ნიშნებს, რომელთა შემწეობით გარეგნული იურიდიული მხრით შეიძლება ამა თუ იმ კონსტიტუციის გამოცნობა. მარა ისინი არ გვეუბნებიან, რა არის ეს მცნება, და რა არის არსებითი მხარე კონსტიტუციის. ამიტომ ჩვენთვის სრულიად გამოუცნობელი და გაუგებარი რჩება ასეთი კითხვები: კარგია თუ ცუდი კონსტიტუცია, შესაძლებელია ის თუ არაა შესაძლებელი, მტკიცე და ნიდაგიანია, თუ არაა მტკიცე ნიდაგზე აგებული. ყველა ამ კითხვებზე მხოლოდ მაშინ შეგვიძლია მსჯელობა, როცა ვიცით, რაში მდგომარეობს საზოგადოთ კონსტიტუციის არსებითი მხარე. მხოლოდ მაშინ შეგვიძლია ჩვენ გადავწყვიტოთ, შეეფერება ესა თუ ის კონსტიტუცია თავის ნამდვილ შინაარსს, თუ არა, და ან როგორი დამოკიდებულებაა მათ შორის. მაგრამ ამ შინაარსის არსებით ახსნას ვერ ვპოვებთ ჩვენ ასეთ გარეგნულ, იურიდიულ განსაზღვრებში, რომელნიც თანასწორათ შეესაბამებიან ყველა დაწერილ ფურცელს, როგორც უნდა იყოს მისი შინაარსი, თუ კი ის მეფისა და ხალხისგან იქნება ხელმოწერილი და კონსტიტუციათ წოდებული. მხოლოდ კონსტიტუციის ცნება შეადგენს კონსტიტუციონურ ხელოვნებისა და კონსტიტუციონურ სიბრძნის ნამდვილ საფუძ-

ველს და წყაროს. ამნაირათ მე ხელახლა ვსვამ კითხვას: რა არის კონსტიტუცია, რაში მდგომარეობს მისი შინაარსი, რა აზრი აქვს ამ ცნებას?

ჩვენ ჯერ არ ვიცით ეს და უნდა მოვძებნოთ ამის პასუხი: მაშ მოვძებნოთ ის საერთო ძალით. ჩვენი მიზნის მისაღწევათ უნდა მივმართოთ იმ მეტოდს, (კვლევა ძიების წესს), რომელსაც ყოველთვის უნდა მიმართო, თუ გინდა რომელიმე საგანზე ნათელი აზრის შემუშავება. ეს კვლევის წესი სრულიად უბრალოა, ბატონებო. ის მდგომარეობს იმაში, რომ ვიღებთ საგანს, რომლის შესწავლაც გვინდა, ვადარებთ მას მეორე მისგვარ საგანთან, და ვცდილობთ რაც შეიძლება ნათლათ და სისწორით გავიგოთ, თუ რითი განსხვავდებიან ისინი ერთმანეთისაგან. აი ჩემი მეტოდი კვლევისა

ახლა მე ვსვამ კითხვას: რა განსხვავებაა კანონსა და კონსტიტუციას შორის?

კონსტიტუცია და კანონი, ცხადია, არსებითად ერთგვარი არიან. კონსტიტუციას უნდა უსათუოთ ქონდეს კანონის ძალა, ე. ი. კანონათ უნდა იყოს მიღებული. მარა ის არა თუ უნდა იყოს კანონათ ცნობილი, არამედ უნდა იყოს უფრო მეტი, ვინემ კანონია. აი აქ იწყება განსხვავება მათ შორის. ათასი ფაქტები ამტკიცებენ, რომ განსხვავება მართლაც არსებობს, რომ კონსტიტუცია არ არის უბრალო კანონი, არამედ მეტია, ვინემ კანონი. მაგ. თქვენ არაფერ ცუდს არ ხედავთ იმაში, რომ ყოველ წლიურათ გამოდის ახალი კანონები. პირიქით

თქვენ იცით, რომ აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს თითქმის ყოველ წლიურათ ცოტა თუ ბევრი ახალი კანონები გამოიცეს. მარა კარგათ იცით აგრეთვე, რომ არც ერთი ახალი კანონის გამოცემა არ შეიძლება ისე, რომ არსებული კანონიერი ურთიერთობა არ დაირღვეს. ისეთი ახალი კანონის გამოცემა, რომელიც არავითარ ცვლილებას არ შეიტანს დაკანონებულ არსებულ წყობილებაში, სრული უაზრობა იქნებოდა, და ასეთ კანონს არც ერთი ქვეათა მყოფელი კაცი არ გამოსცემს. ამნაირათ თქვენ არაფერ ცუდს არ ხედავთ იმაში, რომ კანონები იცვლება, პირიქით თქვენ თვლით ამას, საზოგადოთ, სამმართველო დაწესებულებების ნორმალურ ფუნქციათ. მარა, თუ ვინმე თვითონ კონსტიტუციას შეეხოს, თქვენ გაბრაზებული გაჰკივით: ეს კონსტიტუციის ხელის შეხებააო. საიდან წარმოსდგა ასეთი განსხვავება? ეს განსხვავება იმდენათ თვალსაჩინოა, რომ ზოგიერთ ქვეყნებში პირდაპირ დადგენილია კანონმდებლობისგან: კონსტიტუციის შეცვლა ყოველად შეუძლებელიაო. ზოგიერთში დადგენილია, რომ მისი შეცვლა მხოლოთ კანონმდებელ კრების ხმათა ორ მესამედს შეუძლია და არა უბრალო უმრავლესობასო. მესამეგან დადგენილია, რომ არც საკანონმდებლო კრებას და არც სხვა სახელმწიფო დაწესებულებებს არ შეუძლია კონსტიტუციის შეცვლაო. და თუ ასეთი შეცვლა საჭიროა, მაშინ ხალხმა სპეციალურათ ამისთვის უნდა აირჩიოს წარმომადგენლების ახალი კრება და

მას მიანდოს ამ კითხვის გადაწყვეტა.

ეს ფაქტები ნათლათ გვიჩვენებენ ყველა ხალხების საზოგადო წარმოდგენას კონსტიტუციაზე. ის რაღაც უფრო წმინდაა, მკვიდრი და შეუცვლელი, ვინემ ჩვეულებრივი კანონი.

ვუბრუნდები ისევ თავის წინანდელ კითხვას: რითი განსხვავდება კონსტიტუცია ჩვეულებრივი კანონისაგან? ამ კითხვაზე ჩვეულებრივით ასეთ პასუხს იძლევიან: კონსტიტუცია არის არა უბრალო კანონი, როგორც ყველა სხვა, არამედ ძირითადი კანონი სახელმწიფოსი. ადვილათ შესაძლებელია, რომ ამ პასუხში ბუნდოვანათ გამოხატული იყოს სრული სიშართლე. მარა ეს ფორმა იმდენათ გამოურკვეველია, რომ ამ სახის პასუხი ჩვენთვის არაფერში გამოსადეგი არაა, რადგან ასეთ პასუხს მაშინვე ახალი კითხვა მოყვება: აბა, რა განსხვავებაა სხვა კანონს და ძირითად კანონ შორის? ცხადია, ჩვენ ერთი ნაბიჯიც კი არ გადაგვიდგამს წინ კითხვის გადაჭრისაკენ. დაგვრჩა მხოლოდ ახალი სახელი: „ძირითადი კანონი“. მაგრამ ის არაფერს არ დაგვეხმარება, სანამ არ ვიცით რა განსხვავებაა ძირითად კანონსა და სხვა კანონებ შორის.

ვეცადოთ ახლა იმის გამორკვევას, თუ რა წარმოდგენებს შეიცავენ წოდება „ძირითადი კანონი“, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ: რითი უნდა განირჩეოდეს ძირითადი კანონი სხვა კანონებისაგან, რომ გაამართლოს თავის სახელ-წოდება „ძირითადი კანონი“. იქნება ამათ მიგვაახლოვოს ჩვენს მიზანს.

ძირითადი კანონი უნდა იყოს: 1) უფრო ღრმა, ვინემ ჩვეულებრივი კანონი; ამას გვიჩვენებს ჩვენი სახელწოდება „ძირითადი“. მარა ამასთანავე, როგორც ძირითადი კანონი ის უნდა იყოს 2) სწორეთ საფუძველი დანარჩენ კანონების, ეს იმას ნიშნავს, რომ ის უნდა იხატებოდეს ყველა სხვა კანონებში, რადგან ის მათ საფუძველს შეადგენს. მაშასადამე ძირითადი კანონის ძალა უნდა მოქმედებდეს ყველა სხვა ჩვეულებრივ კანონებში. 3) მარა ის, რასაც აქვს საფუძველი, არ შეიძლება იყოს, როგორც მოხდება, ხან ასეთი, ხან ისეთი. ის უნდა იყოს უსათუოთ ისეთი, როგორც არის. საფუძველიანობის ნიადაგზე ყოველგვარი ცვლილებები ვერ აღმოცენდება. მძოლოდ ის, რაც საფუძველს მოკლებულია, რაც შემთხვევითია, შეიძლება იყოს როგორც თავისნაირი, ისე სხვანაირი. ყველა ის, რასაც საფუძველი აქვს, პირიქით აუცილებლობის გამო არის ისეთი, როგორსაც ხედავ. აი მაგ. პლანეტების (ცის სხეულების, ვარსკვლავების და სხვ.) მოძრაობას განსაზღვრული მიმართულება აქვს. ამ მოძრაობას ან უნდა ქონდეს რაიმე ძირითადი მიზეზები, ან ყოველ საფუძველს მოკლებული უნდა იყოს. უკანასკნელ შემთხვევაში, ე. ი. თუ ის ყოველ საფუძველს მოკლებულია, ის შემთხვევითია, და ყოველ წუთს შეიძლება შეიცვალოს და სხვა გზას დაადგეს. მაგრამ თუ მას თავის საფუძველი აქვს, — ბუნების მეტყველთა სიტყვით ასეთ საფუძველს მზის მიმზიდველობითი ძალა შეადგენს — ეს იმას ნიშნავს, რომ მზის

შემზიდველობითი ძალა, როგორც საფუძველი, განსაზღვრავს და აწესიერებს ამ მოძრაობას. ასე რომ მას არ შეუძლია სხვანაირი იყვეს, ვინც არის. მაშასადამე „ძირითადის“ წარმოდგენაში უკვე ჩასახულია ის აზრი, რომ მომქმედი აუცილებლობის კანონი, მომქმედი ძალა უსათუოთ ხდის საგანს ისეთად, როგორც ის არის სინამდვილეში.

ამნაირათ, თუ კონსტიტუცია სახელმწიფოს ძირითად კანონს წარმოადგენს, ის ისეთი რამე ყოფილა, რომელსაც უფრო სწორედ განსაზღვრა ესაქიროება. ჯერჯერობით კი ჩვენ ვნახეთ, რომ ის არის მომქმედი ძალა, რომელმაც ყველა სხვა კანონები და უფლებრივი დაწესებულებები აუცილებლობით შექმნა ისეთი, როგორც ისინი არიან დღეს სინამდვილეში. ასე რომ მას შემდეგ არავითარი სხვა კანონების გამოცემა არ შეიძლება, გარდა ასეთებისა. აი აქ, ბატონებო, ჩვენ წინ უკვე გაიელვა სინათლის პირველმა სხივმა, რომელიც არღვევს სიბნელეს.

მაგრამ, ბატონებო, არის საზოგადოებაში ისეთი მეთაური მომქმედი ძალა, რომლის გავლენით და ზედმოქმედებით ყველა გამოცემული კანონები აუცილებლათ ისეთი გახდენ არსებითად, როგორც ნამდვილათ არიან? ამ კითხვის დაყენება თანდათან ფანტავს ბურუსს და ბოლოს სრულიად სპობს მას.

დიახ, ბატონებო, სწორედ რომ არის ისეთი რამე და ეს რამეა, რუსლურ (ნამდვილათ არსებულ) ძალთა ურთიერთობა, რომელიც არსებობს თვითიუღ

საზოგადოებრივი. აი ის აქტიური, მომქმედი ძალა, რომელიც განსაზღვრულ სახეს აძლევს ყველა ამ საზოგადოების კანონებს და უფლებრივ დაწესებულებებს, ასე რომ მათ არ შეუძლიათ არსებითად სხვანაირი იყონ, ვინც ნამდვილათ არიან.

ავხსნათ ეს კონკრეტული, ცოცხალი მაგალითით. მართალია ეს მაგალითი იმსახით, როგორც მე მაქვს წარმოდგენილი, ყოვლად შეუძლებელია სადმე მოხდეს, მაგრამ, როგორც ქვევით დავინახავთ, სხვა სახით მისი არსებობა სავსებით შესაძლებელია. საზოგადოთ საქმე ის კი არაა, შეიძლება თუ არა ასეთი მაგალითი მოხდეს. საქმე ისაა, რომ ამ მაგალითზე შევისწავლოთ საგნის ბუნება, თვისებები, რომელსაც ის გამოიჩინდა, რომ განხორციელებულიყო.

მოგეხსნებათ, ბატონებო, რომ პრუსიაში მხოლოდ იმას აქვს კანონის ძალა, რაც კანონთა კრებულშია გამოქვეყნებული. კანონთა კრებული იბეჭდება სასახლის უმთავრეს ტიპოგრაფიაში, რომელიც დეკერის ხელშია. კანონთა ორიგინალი ინახება განსაკუთრებულ სახელმწიფო არხივებში, დაბეჭდილი კრებული — სხვა არხივებში, ბიბლიოთეკებში, და წიგნის მაღაზიებში. წარმოვიდგინოთ ერთი წუთით, რომ გაჩნდა საშინელი ცეცხლი, როგორც ჰამბურგში იყო, და გადაბუგა ყველა სახელმწიფო არხივები, ბიბლიოთეკები, წიგნის მაღაზიები და სასახლის ტიპოგრაფია დეკერისა. წარმოვიდგინოთ აგრეთვე, რომ რაღაც უცნაური შემთხვევით ასევე მოხდა სახელმწიფოს ყველა სხვა ქალაქებშიაც, — დაიწვა

ყველა კერძო ბიბლიოთეკები, სადაც კანონთა კრებული მოიპოვებოდა, ასე რომ მთელ პრუსიაში არგადარჩა კანონების არც ერთი სარწმუნო წყარო. ამნაირათ ქვეყანას დაეკარგა ყველა თავის კანონები და მეტი ღონე არაა, ახალი კანონების შემუშავებას უნდა შეუდგეს. რას ფიქრობთ თქვენ, ბატონებო, განა შესაძლებელი იქნებოდა ამ შემთხვევაში თავის ნებაზე მოქცევა და ისეთი კანონების გამოქვეყნება, როგორც მოგვეხასიათებოდა? ვნახოთ.

ვთქვათ თქვენ იტყოდით: კანონები დაიღუპენ, უნდა შევქმნათ ახალი. მარა მეფის ძალას და უფლებებს ნუ დავიტოვებთ ისეთ მდგომარეობაში, როგორც მას დღემდის ექირა. ან და სრულიად გავაუქმოთ ის. ამაზე მეფე პირდაპირ ასე გიპასუხებდათ: კანონები დაიღუპენ, მარა მერე რა? რავამოდის აქედან? ფაქტიურათ მე მემორჩილება ჯარი. ის წავაიქით, საითაც მე ვუბრძანებ. ფაქტიურათ არსენალების და ყაზარმების კომენდანტები ჩემი ერთი ბრძანებით გამოგზავნიან ზარბაზნებს და არტილერია ქუჩაში გამოვა. აი ამ ფაქტიურ ძალაზე დამყარებული მე არ მოვითმენ, რომ ვინმე შეეხოს ჩემ მდგომარეობას, რომელიც მე დღეს მიჭირავს. აქედან თქვენ ხედავთ, ბატონებო, რომ ბუღუ, რუმულსაც ემტრჩილუბა ჯარი და ზარბაზნუში, ნაწილია კონსტიტუციის.

ან და ვთქვათ თქვენ იტყოდით: სუყველა პრუსიელები 18 მილიონი სული ვიქნებით. ამ 18 მილიონში ურევია ერთი მუჟა მსხვილი მიწათ მფლო-

ბელი თავად-აზნაურები. ჩვენ არ გვესმის, რათ უნდა ქონდეს ამ უმნიშვნელო ჯგუფს იმდენივე პოლიტიკური გავლენა, რამდენიც 18 მილიონ ხალხსა აქვს. ისინი კი რატომღაც შეადგენენ „ბატონთა პალატას“, რომელიც იხილავს მთელი ხალხის მიერ არჩეულ დეპუტატთა პალატის დადგენილებებს და უარსყოფს ყველას, რომელიც კი ცოტაოდნათ სახეიროა. ვთქვათ თქვენ სულ სხვანაირათ გასჯილთ და იტყოდით: ყველა ჩვენ ერთათ — აი ნამდვილი „ბატონები. ჩვენ არ გვსურს განსაკუთრებული, ბატონების პალატა.“

ყოველ ექვს გარეშეა, რომ მემამულე თავადაზნაურობა თქვენს წინააღმდეგ თავის გლეხებს ვერ გამოიყვანენ, ის კი არა, პირიქით თვითონ პირველათ ყოვლისა, იმაზე უნდა იზრუნონ, რომ თავი როგორმე ცოცხალი დაახწონ მათი ხელიდან. მარა მსხვილ მემამულე თავად-აზნაურობას ყოველთვის დიდი გავლენა იქვს მეფის კარზე და ამ გარემოების წყალობით, მათ ისე ადვილათ შეუძლიათ თავის დასაცველათ ჯარი და ზარბაზნები გამოიყვანონ თქვენ წინააღმდეგ, თითქო ყველას ძალები მათ სრულ განკარგულებაში იყოს. ამნაირათ თქვენ ხედავთ, ბატონებო, რომ თავად-აზნაურთმა, რომელსაც გავლენა აქვს მეფეს და სასახლეში, არის ნაწილი კონსტიტუციის.

ახლა ავიღოთ წინააღმდეგი შემთხვევა: ვთქვათ, მეფემ და თავად-აზნაურობამ მოისურვეს საშვალო საუკუნოების დაბრუნება, ამქრული წესების აღდგენა

და ეს არა მარტო წვრილ სახელოსნოებში, — ასეთი
 ცდა მართლაც იყო ამ რამდენიმე წლის წინეთ
 — არამედ ისე ფართოთ, როგორც ეს საშვალ საუკუ-
 ნოებში იყო, ე. ი მთელ საზოგადოებრივ წარმო-
 ებაში, და მაშასადამე მსხვილ მრეწველობაშიც,
 მაშინურ წარმოებაშიაც. თქვენ გეცოდინებათ, ბა-
 ტონებო, რომ საშვალო საუკუნოების ამქრულ წყო-
 ბილების ფარგალში მსხვილი კაპიტალის, მსხვილი
 საფაბრიკო მრეწველობის არსებობა შეუძლებელია.
 ამ წყობილების დროს არსებობდა მაგ. ისეთი კანონ-
 ნები, რომელნიც აშორებდენ, ყოფდენ ერთმანე-
 თისგან წარმოების სხვა და სხვა დარგებს. ამის გამო-
 ხშირათ გათიშული რჩებოდა ერთმანეთისაგან წარ-
 მოების მახლობელი მონათესავე დარგები და არავის-
 უფლება არ ქონდა შეერთებია ისინი. მღებავს
 არ შეეძლო ქუქრუტანები ამოევსო კედლებში,
 მქედლები მუდამ უჩიოდენ ზეინკლებს თავიანთ
 ხელობის საზღვრებს; შპალიერის გამკვრელს
 უფლება არ ქონდა მღებავის საქმე ეკისრა და
 სხვა. ამასთანავე ამქრულ წყობილების დროს
 დაწვრილებით იყო კანონით განსაზღვრული
 თვითეულ საწარმოვო დაწესებულების სიდიდე
 და ყოველ ქალაქში, ყოველ ხელობაში — ამქრის
 ხელოსანთ შეძლოთ აეყვანათ მხოლოდ ერთი მე-
 ორის თანასწორი, კანონით განსაზღვრული რიცხ-
 ვი მუშების.

აქედან ცხადათ ჩანს, რომ ამ ორი მიზეზის
 გამო მსხვილი, მაშინური წარმოება, მაშინური სის-

ტემა ერთ დღესაც ვერ გაძლებდა ამქრულ წყობილებაში. მსხვილი წარმოებისთვის აუცილებლათ საჭიროა: 1) შრომის სხვა და სხვა დარგების შეერთება მსხვილი კაპიტალის პატრონის ხელში. და 2) მასსიური (აუარებელი) წარმოება და თავისუფალი კონკურენცია, ერთი-სიტყვით მუშათა განუსაზღვრელი რიცხვის დაქირავების უფლება.

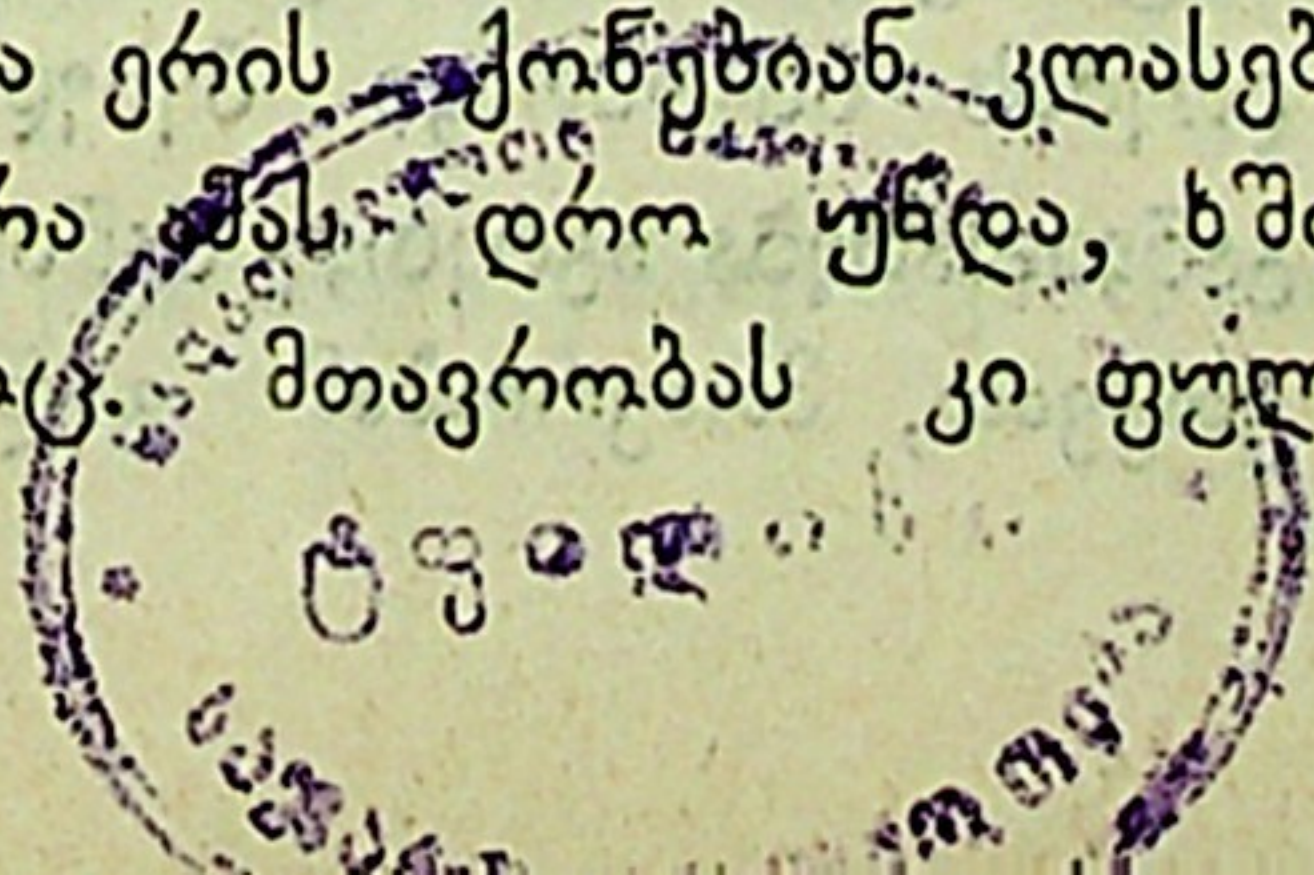
რა იქნებოდა, რომ მიუხედავად ამისა მაინც არ დაეშალათ ამქრულ დებულებათა შამოღება? აი რა:

ბბ. ბორზიგი, ეგელსი და სხვ., მსხვილი ფაბრიკანტები, რომელთაც ბამბეულის, აბრეშუმის და სხვ. წარმოება აქვთ, მაშინვე დაკეტდნენ თავის ფაბრიკებს და ყველა მუშებს ქუჩაში გამოყრიდნენ. ასევე დაემართებოდა რკინის გზის მართველობასაც. ბევრი სახელოსნოებიც, ზოგი ნცბით და ზოგი იძულებით გაუშვებდნენ თავის ქარგლებს. ეს აუარებელი ხალხი ქუჩებს მოედებოდა და მოითხოვდა პურს და სამუშაოს. მას მიემხრობოდა მსხვილი ბურჟუაზია, რომელიც ეცდებოდა მათ აღელვებას, თავის ძლიერებით გამხნევებას; ფულითაც დახმარებას გაუწევდა და ასე გაიმართებოდა ბრძოლა, რომლიდანაც გამარჯვებული ქუჩა გამოვიდოდა და არა მეფის ჯარი. ამნაირათ თქვენ ხედავთ, ბატონებო, რომ ბბ. ბორზიგი, ეგელსი და საზოგადოთ მსხვილი მრეწველები — ნაწილის კონსტრუქციის.

წარმოვიდგინოთ ახლა ასეთი შემთხვევა: ვთქვათ მთავრობამ მოისურვა ისეთი ზომების მიღება,

რომელნიც არსებითად ეწინააღმდეგებიან მსხვილი
ბანკირების ინტერესებს. მაგ. მან სთქვა: მეფის
ბანკი არ უნდა ემსახურებოდეს მსხვილ ბანკებს და
კაპიტალისტებს, როგორც ემსახურება დღეს. მათ
უამისოდაც ყველგან ნდობა აქვთ და ფულიც ეშო-
ვებათ. ახლა კი მხოლოდ მათ შეუძლიათ ბანკიდან
სესხი მიიღონ. მეფის ბანკი სულაც არ უნდა ემსა-
ხურებოდეს მათ ინტერესს, მათთვის იათი სესხის
მიწოდებას. ის სულ სხვა მიზანს უნდა მისდევდეს,
სახელდობრ, ღარიბ და საშვალო კონების პატრონ-
თათვის იათი სესხის მოპოვებას. ამიტომ ის უნდა
ისე მოეწყოს, რომ მის ოპერაციებს სწორეთ ასეთი
შედეგები მოყვეს, მარა შეიძლება ამის განხორ-
ციელება? მართალია ასეთი ზომები აჯანყებას არ
გამოიწვევდა, მარა თანამედროვე მთავრობისათვის
ეს მაინც შეუძლებელია და აი რატომ.

მთავრობას, ბატონებო, ხშირათ ისეთი დრო
უდგება, რომ მან აუცილებლათ ბევრი ფული
უნდა იშოვნოს, იმდენათ ბევრი, რომ ვერ ბედავს
მის მოკრებას ხალხში გადასახადების სახით. ამ შე-
მთხვევაში ის მეორე საშვალებას ადგება, მომავალ
შემოსავალს ხარჯავს, ჯამს, ე. ი. იღებს სესხს და
აძლევს სახელმწიფო ვექსილებს. ასეთი სესხისთვის
საჭიროა ბანკირები. მართალია დროთა განმავლობა-
ში ამ ქაღალდების დიდი უმრავლესობა ისევ წვ-
რილ კაპიტალისტებს და ერის ქონებიან კლასებს
უვარდებათ ხელში, მარა მას დრო უნდა, ხში-
რათ კარგა დიდი დროც. მთავრობას კი ფული

საჩქაროთ ესაჭიროება—ან ეხლავე მთელათ, ან მო-
კლეთ დროში ნაწილ ნაწილათ. აი აქ მისთვის საჭიროა
შუამავალი, რომელიც მისცემს მას მთელ თანხას
და თავის თავზე აიღებს ამის მაგიერ მიღებულ სა-
ხელმწიფო ქაღალდების გასაღებას. ამ ქაღალდებს
ეს უკანასკნელი ნელნელა ავრცელებს საზოგადოე-
ბაში და ხშირათ ბირჟაზე ხელოვნურათ კურსის
აწევით მოგებასაც ნახულობს. ასეთი მოსაშვალე
არიან მსხვილი ბანკები. ცხადია მათი გადაკიდება
მთავრობას ხელს არ მისცემს. ამნაირათ თქვენ ხე-
დავთ, რომ ბანკირები მენდელსონი, შიკლერი და
საზოგადოთ შირჟა—ნაწილია ვონსციციციის.

ავილოთ კიდევ სხვა შემთხვევა: ვთქვათ მთავ-
რობას აზრათ მოუვიდა ისეთი სისხლის სამართლის
კანონთა გამოცემა, როგორც მაგ. ჩინეთშია, და
რომელიც შვილის ჩადენილ ქურდობისთვის მამას
აღებს სასჯელს. ასეთი ახირებულობა რასაკვირვე-
ლია ბოლომდი ვერ გასტანდა, რადგან ის მეტი-
მეტათ ეწინააღმდეგება თანამედროვე კულტურულ
განვითარებას და საზოგადოების ზნეობრივ შეხედუ-
ლებებს. ყველა ჩინოვნიკები თვით ტაინი-სოვეტნი-
კებიც კი განცვიფრებული გადაშლიდენ ხელებს
მის გაგონებაზე, და „ბატონების პალატაც“ დასაძრა-
ხისათ ჩასთვლიდა მას. მაშასადამე, თქვენ ხედავთ,
ბატონებო, რომ განსაზღვრულ თვარგალში საზოგა-
დოების ზნეობრივი შესუფულები და კულტურული
განვითარება აგრეთვე ნაწილია ვონსციციციის. ახლა,
ვთქვათ, მთავრობამ გადაწყვიტა დაკმაყოფილება

აზნაურების, მსხვილ ბანკირების, მსხვილ მრეწველების და კაპიტალისტების; მაგრამ სამაგიეროდ მოინდომა პოლიტიკურ უფლებების წართმევა წვრილი ბურჟუაზიისთვის და მუშებისთვის. მოახერხებდა ამას თუ ვერა, ბატონებო? დროებით, რასაკვირველია, მოახერხებდა. ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ეს შესაძლებელი გახდა ჩვენში და ქვეითაც გვექნება შემთხვევა ამ კითხვაზე ლაპარაკის. ახლა კი წარმოვიდგინოთ შემდეგი: ვთქვათ, გადაწყვიტეს წაართვან წვრილ ბურჟუაზიას და მუშებს არა მარტო პოლიტიკური თავისუფლება, არამედ პიროვნულიც ე. ი. გადაწყვიტეს მათი გამოცხადება პირადად არათავისუფლებათ, ყმებათ, ანუ მემამულეთა მებარკეებათ, როგორც ეს იყო საშვალო საუკუნოებში. მოახერხებდენ ამის განხორციელებას? არა, ამას ვერ მოახერხებდენ, თუნდაც მეფე, მთელი თავად-აზნაურობა და მსხვილი ბურჟუაზია შეერთდეს ამ მიზნით. მაშინ თქვენ იტყოდით: არა, უმჯობესია ყველანი გავწყდეთ, და მონობას კი მაინც ვერ ავიტანთ! მუშები ქუჩებისკენ გაეშურებოდენ და თვითონ, ბბ. მორზიგის და ეგელსის დაუკითხავათ მიაკეტავდენ ფაბრიკებს, მთელი წვრილი ბურჟუაზია მათ ამოუდგებოდა მხარში და მათი შეერთებული ძალის გატეხა შეუძლებელი გახდებოდა. ამნაირათ თქვენ ხედავთ, ბატონებო, რომ ზოგიერთ უჯიდურს შემთხვევებში თიქუნც ყველანი—ნაწილი სართ ჯონსციციის.

ამნაირათ თქვენ იცით ახლა, ბატონებო, თუ

რა არის კონსტიტუცია. ის არის საზოგადოებაში არსებულ რეალურ ძალთა განწყობილება. რაღა არის ის, რასაც ჩვეულებრივით უწოდებენ კონსტიტუციას? რა არის უფლებრივი კონსტიტუცია? ახლა, ბატონებო, თქვენ თვითონ მიხედვით, რაში მდგომარეობს ის: ეს რეალური ძალთა ურთიერთობა, სიტყვიერათ გამოთქმული, გადააქვთ ქალაქდზე და რაკი ის ერთხელვე ჩაწერილია, ის უკვე არის არა მარტო ფაქტიურ ძალთა ურთიერთობა, განწყობილება, არამედ უფლება, უფლებრივი დაწესებულება, და ვინც მის წინააღმდეგ აღდგება, ის სასჯელს მიიღებს.

სწორეთ ამგვარათვე თქვენთვის ახლა თავისთავათ ცხადი უნდა იყოს, თუ როგორ ხორციელდება ცხოვრებაში ეს წერილობითი გამოხატულება ფაქტიურ ძალთა ურთიერთობის, რომელიც მათ უფლებრივ ურთიერთობათ ქმნის. რასაკვირველია პირდაპირ არ დაწერენ: ბბ. ბორზიგი (ფაბრიკანტი) არის ნაწილი კონსტიტუციისა. ბ. მენდელსონი (ბანკირი) არის ნაწილი კონსტიტუციისო. არა, ამას უფრო განათლებული ფორმით გამოსთქვამენ, მაგ. თუ უნდათ დაადგინონ, რომ მსხვილ კაპიტალისტების, მსხვილ მრეწველების მცირე ჯგუფს ამდენივე ან მეტი ძალა ქონდეს სახელმწიფოში, რამდენიც ყველა დანარჩენ მოქალაქეთ, მუშებს და გლეხებს ექნება ერთათ, ამას სრულიადაც არ იტყვიან პირდაპირ, აშკარათ. არა, ამ მიზნით გამოსცემენ ისეთ კანონს, როგორც მაგ. 1849 წლის სამ კლასიანი

საარჩევნო კანონია. ამ კანონით, როგორც გეცოდინებათ, მთელი სახელმწიფო ამომრჩეველთა სამკლასათ არის გაყოფილი იმის მიხედვით, თუ ვინ რამდენ გადასახადს იხდის, რაც თავის მხრივ დამოკიდებულია ქონების, კაპიტალის რაოდენობაზე.

ბატონებო! ოფიციალურ სიების თანახმად, რომელიც 1844 წელს სამკლასიან საარჩევნო კანონის გამოცემის შემდეგ შეადგინა მთავრობამ, მთელ პრუსიაში იყო სულ 3,250,600 საზოგადო ამრჩეველი, რომელნიც შემდეგ ნაირათ იყვენ დაყოფილი სამკლასათ:

პირველ საარჩევნო კლასს ეკუთვნოდენ მთელ პრუსიაში	„ „	153,808	ამომრჩეველი
მეორეს	„ „	409,945	„
მესამეს	„ „	2,691,950	„

ვიმეორებ, ეს ციფრები ოფიციალურ სიებიდან არის ამოღებული. აქედან თქვენ დაინახავთ, რომ 153,808 ძალიან მდიდარ პირს პრუსიაში იმდენივე პოლიტიკური ძალა და უფლებები აქვთ, რამდენიც 2,691,950 წვრილ მოქალაქეს, გლეხს და მუშას. შემდეგ ამ 153,808 ძლიერ მდიდართ და 409,945 საშუალო მდიდართ, რომელნიც ამომრჩეველთა მეორე კლასს შეადგენენ, ორჯერ მეტი უფლება აქვთ, ვინემ მთელი ერის ყველა დანარჩენ კლასებს ერთათ. ასე რომ 153,808 ძლიერ მდიდართ და მეორე კლასის 409,945 ამომრჩეველთ ბევრათ უფრო მეტი პოლიტიკური უფლება აქვთ, ვინემ მეორე კლასის გონებრივით-მდიდართა მეორე ნახე-

ვარს და მესამე კლასის 2,691,950 ამრჩევლებს ერთათ. აქედან თქვენ ხედავთ, ბატონებო, რომ ყველა ამის შედეგები სავსებით ისეთივეა, როგორც იქნებოდა, კონსტიტუციაში რომ პირდაპირ ასეთი უზრდელი სიტყვები ჩაეწერათ: ერთ მდიდარს 17 ჯერ მეტი პოლიტიკური უფლება უნდა ქონდეს, ვიდრე სხვა მოქალაქეს, ანუ ერთ მდიდარს იმდენივე უფლება უნდა ქონდეს, რამდენიც 17 სხვა მოქალაქეს.

ამ სამკლასიანი საარჩევნო კანონის გამოცემამდე ჩვენში არსებობდა 1848 წ. 8 აპრილის კანონით შემოღებული საყოველთაო საარჩევნო უფლება, რომელიც ყველა მოქალაქეს განურჩევლათ სიმდიდრისა და სიღარიბისა, აძლევდა თანასწორ საარჩევნო უფლებას, თანასწორ პოლიტიკურ ძალას, თანასწორ უფლებას სახელმწიფოს ნების და მიზნის განსაზღვრაში.

ყველა ეს ამტკიცებს იმას, რაც ზევით ვთქვით; სამწუხაროთ ადვილია პოლიტიკური უფლების წართმევა თქვენთვის, მუშების და დაბალ მოქალაქეთათვის, თუ კი პირდაპირ და რადიკალურათ თქვენ პირად საკუთრებას, სხეულსა და კეთილდღეობას არ შეეხებიან. თქვენ მოითმინეთ საარჩევნო, და აქამდის არავითარი აგიტაცია არ ისმის წართმეულის დასაბრუნებლათ.

შემდეგ, თუ სურთ დაადგინონ კონსტიტუციაში, რომ მიწათ-მფლობელთა ვად-აზნაურთა მცირე რიცხვს იმდენივე უფლება ქონდეს, რამდენიც აქვთ სამივე საარჩევნო კლასებს ერთათ, ე. ი. რამდენიც აქვს მთელ

ერს, ამას არასოდეს არ გამოთქვამენ გაუნათლებელ
ფორმით, პირდაპირ, იმიტომ, რომ, ნუ დაგავიწყ-
დებათ, ბატონებო, მათი აზრით აშკარათ თქმა და
პირდაპირობა ნიშნავს მოუხეშაობას და გაუნათლე-
ბლობას. ისინი კონსტიტუციაში ამას დასწერენ: ძი-
რითადი, ძველებური მიწათ-მფლობელებისაგან მცი-
რეოდენი—არა არსებითი დამატებით—უნდა დაარ-
სდეს ბატონების პალატა; და დეპუტატთა პალატის,
ამ მთელ ერის წარმომადგენლის, დადგენილებები
მაშინ გახდებიან ნამდვილი და შევლენ ძალაში, თუ
მათ ეს პალატა დაეთანხმება. ამნაირათ, ერთ მუჟა
ძველ მემამულეებს იმდენი პოლიტიკური უფლებები
ეძლევა, რომ აქარბებს მთელ ერის და ყველა კლას-
ების ერთხმათ გამოთქმულ ნებას. ამგვართვე როცა
უნდათ, რომ მეფეს, ერთ კაცს, იმდენავე ან და
მეტი პოლიტიკური ძალა და უფლება ქონდეს,
ვინემ სამივე ამრჩეველთა კლასებს, ვინემ მთელ ერს,
მემამულე თავად-აზნაურების ზედ დამატებით, ამ
საქმეს ასე მოაწყობენ:

კონსტიტუციის მეექვსე მუხლში სწერენ: „მეფე
ნიშნავს ყველა თანამდებობის პირთ ჯარში.“ ხოლო
108 მუხლი ამბობს: „ჯარმა არ უნდა შეფიცოს
კონსტიტუციას“; ამ მუხლთან ერთათ ქმნიან ახალ
თეორიას, რომელსაც პრინციპიალიურათ სწორეთ
ამ მუხლით ასაბუთებენ. თეორიას, რომლის თანახმათ
მეფეს სრულიად განსაკუთრებული დამოკიდებულება
აქვს ჯართან, ვინემ ყველა დანარჩენ სახელმწიფო
დაწესებულებებთან, რომ ჯარისათვის ის არა მარტო

მეფეა, არამედ რალაც სხვა, მეტი, სრულიად განსაკუთრებული, საიდუმლო, მიუწდომელი, და ამის აღსანიშნავათ იგონებენ სრულიად ახალ სიტყვას: „სამხედრო წინამძღვარი“ (Kreigcherr). აქედან გამოდის, რომ დეპუტატთა პალატას, ანუ ერს, არავითარი საქმე არა აქვს ჯართან, მის შინაურ წყობილებასთან და ორგანიზაციასთან, რომ ის ამ საქმეებში არ უნდა ერეოდეს, და მხოლოდ ფულს უნდა იძლეოდეს მის შესანახად. უნდა გამოვტყდეთ—სიმართლედ გამოჩვენებული სჯობია—ამ თეორიას, მართლაც აქვს რამდენიმეთ საფუძველი კონსტიტუციის 108 მუხლში, თუ ძირითადი კანონებით დადგენილია, რომ ჯარი ვალდებული არაა შეფიცოს კონსტიტუციას, როგორც ეს ევალება ყველას, ვინც სახელმწიფო სამსახურში იმყოფება და თვითონ მეფესაც, ამით კონსტიტუცია პრინციპიალურათ აღიარებს, რომ ჯარი სდგას კონსტიტუციის გარეშე და არაფერი საერთო არ აქვს მასთან, რომ ჯარს დამოკიდებულება აქვს მხოლოდ და მხოლოდ მეფესთან და არა მთელ ხალხთან. რაკი ისეთი წესია შამოდებული, რომ მეფე ნიშნავს ყველა თანამდებობის პირებს ჯარში და ჯარი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებაშია მასთან, ამით მეფეს ეძლევა არა თუ იმდენი პოლიტიკური უფლება, რამდენიც მთელ ხალხს აქვს ერთათ, არამედ ათჯერ მეტიც, და ეს იმ შემთხვევაშიც, თუნდაც რომ ქვეყნის ძალა ნამდვილათ ათჯერ, ოცჯერ, და 50 ჯერ აღემატებოდეს ჯარის ძალას.

ასეთ წინააღმდეგობას სულ უბრალო და მარტივი მიზეზები აქვს: მეფის ძლიერების პოლიტიკური იარაღი, — ჯარი — დაწყობილია, მუდამ ერთათ არის, დისციპლინას შეჩვეულია და ყოველ წუთს მზათაა სამოქმედოთ, ერის ძალა კი, თუნდა ნამდვილათ მეტი იყოს, მოუწყობელია, ბატონებო. ერის ნება და განსაკუთრებული გამბედაობა, რომელიც მან შეიმუშავა, მისი წევრებისთვის ყოველთვის ცნობილი არაა, ამიტომ არავინ დინამდილებით არ იცის, რამდენი ხალხი გაყვება მას. ამასთანავე ერს არა აქვს შეკავშირებული ძალის ის იარაღები, ის მეტათ საყურადღებო ნაწილი დღევანდელი კონსტიტუციის, რომელზედაც წინეთ გეუბნებოდით, ე. ი. ზარბაზნები. მართალია, ისინი ხალხის ფუღლით არის შეძენილი, მართალია ისინი გამოიგონა და გააუმჯობესა მეცნიერებამ, რომელიც წარმოშვა თანამედროვე მოქალაქობრივმა ცხოვრებამ, ფიზიკამ, ტექნიკამ და სხვ. მაშასადამე თვითონ მისი არსებობა ამტკიცებს, რამდენათ ძლიერი ყოფილა სამოქალაქო საზოგადოება და რამდენათ დიდია მეცნიერების, ტექნიკურ ხელოვნების და სხვადასხვა დარგის ფაბრიკაციის და შრომის წარმატება. მაგრამ აი აქ მაგონდება პოეტი ვირგილის ლექსი: შენ აკეთებ ამას, მარა არა შენთვის! ზარბაზნები კეთდება მხოლოდ შეკავშირებული ძალისთვის. ამიტომ ხალხმა იცის, რომ შეტაკების დროს ამ თავის ხელით მომზადებულ ზარბაზნებს, მისი ძლიერების მოწამეს, მოწინააღმდეგე ბანაკში ნახავს. აი ამიტომ ხშირათ პატარა,

წერა. ამ ფაქტიურ ძალთა ურთიერთობას ყოველ-
თვის მძიმე უღელს ადგამდენ კისერზე.

საქმეთა ფაქტიური მსვლელობა იძლეოდა ეგ-
რეთ წოდებულ პრეცედენტებს, ანუ მაგალითებს,
რომელნიც შემდეგში დიდ როლს თამაშობდენ
საკონსტიტუციო კითხვების გადაჭრის დროს საშვა-
ლო საუკუნოებში. ინგლისში ასეთი წესი დღემდი-
საც გაბატონებულია. რადგან ხალხი ფაქტიურათ
ასე დაჩაგრული იყო, ამიტომ ამბობდენ, რომ მის
ზურგზე მალაყის გადასვლა ყოველთვის შეიძლებაო.
სხვანაირათ არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. ამნაირათ
შემუშავებული აზრი შემდეგ სახელმწიფო პრინცი-
პათ იქცეოდა და ყოველ მსგავს შემთხვევაში სახელ-
მძღვანელოთ ხდებოდა. ხშირათ რომელიმე განსა-
კუთრებული მოვლენა, რომელსაც ძალთა ფაქტიურ
ურთიერთობაში ქონდა საფუძველი, პერგამენტზე
იწერებოდა და ამნაირათ წერილობით გამოხატულე-
ბას პოულობდა. ასე წარმოსდგა თავისუფლებები,
უფლებები, შეღავათები, და სტატუტები, (დებუ-
ლებები), რომელიმე წოდების, ხელობის ქალაქების
და სხვ. ყველა ეს ფაქტები, პრეცედენტები, სახე-
ლმწიფო-უფლებრივი პრინციპები, პერგამენტები,
თავისუფლებები, დებულებანი, უპირატესობანი ერ-
თათ შეადგენენ სახელმწიფოს კონსტიტუციას, და
ყველა ეს არსებითად მხოლოდ უბრალოთ გულუბ-
რყვილო გამომხატველია ძალთა რეალური ურთიე-
რთობის და მეტი არაფერი. მაშასადამე ნამდვილი

კონსტიტუცია ყოველ დროს და ყველა ქვეყანაში
ყოფილა.

მხოლოდ რაც მართლა შეადგენს ჩვენი დროის
განსაკუთრებულ თვისებას, ეს არის არა ნამდვილი,
რეალური, არამედ წიქრილობითი კონსტიტუცია ე. ი.
ფარატინა ქალაქის ფურცელი. ეს ყურადღების
ღირსია და მხედველობიდან არ უნდა გაუშვათ.

მართლაც და თანამედროვე სახელმწიფოებს
აშკარათ ეტყობათ მისწრაფება წერილობითი კონს-
ტიტუციის შექმნისადმი, რომელიც უნდა ერთ
გრამატაში, ერთ ფურცელ ქალაქდზე ათავსებდენ
და ამტკიცებდეს სახელმწიფოს ყველა დაწესე-
ბულებებს და მართვა-გამგეობის პრინციპებს. საიდან
წარმოსდგება თანამედროვე დროის ასეთი მისწრა-
ფება? ეს ძლიერ საყურადღებო კითხვაა, რადგან
მხოლოდ ამის პასუხიდან გავიგებთ თუ როგორ
უნდა შევუდგეთ კონსტიტუციის შედგენას, როგორ
უნდა ვუყურებდეთ უკვე მზამზარეულ კონსტიტუ-
ციებს და რა დამოკიდებულება დავიჭიროთ მათთან,
ერთი სიტყვით მხოლოდ ამის პასუხი შეგვძენს ჩვენ
სრულ საკონსტიტუციო ხელოვნებას და საკონ-
სტიტუციო სიბრძნეს. ამიტომ მე ისევ ვაყენებ კი-
თხვას: საიდან წარმოსდგება ჩვენ დროში ასეთი მი-
სწრაფება წერილობით კონსტიტუციისადმი? აბა
საიდან უნდა წამომდგარიყო ის, ბატონებო?

გამოცანა ადვილი ასახსნელია. ცხადია შეცვ-
ლილი უნდა იყოს ნამდვილი ძალთა დამოკიდებუ-
ლება იმ ქვეყნებში, სადაც ასეთი მისწრაფება არ-

სებობს. თუ ასეთი ცვლილება არ მომხდარიყო. ნამდვილ ძალთა დამოკიდებულებაში, თუ მათი ურთიერთობა წინანდებური იყოს, წარმოუდგენელი და შეუძლებელია, რომ საზოგადოებას ახალი კონსტიტუციის საჭიროება ეგრძნო. ის ძველათაც სრულიად კმაყოფილი იქნებოდა. სულ ბევრი რომ ვთქვათ, მას, შეიძლება, მოესურვებია კონსტიტუციის გაფანტული ნაწილების თავის მოყრა და ერთ-ღრამატაში მოთავსება. როგორ ხდება ცვლილება საზოგადოებრივ ძალთა ურთიერთობაში? წარმოიდგინეთ, მაგალითად, საშვალო საუკუნის სახელმწიფო, თხლათ დასახლებული, როგორც ყველა სხვა მაშინდელი სახელმწიფოები, მეფით და თავად-აზნაურობით სათავეში, რომელთაც ეკუთვნის მიწის უმეტესი ნაწილი სახელმწიფოში. რადგან მცხოვრებთა რიცხვი მცირეა, ცხადია, მხოლოდ მისი მცირედი ნაწილია ჩამბული მრეწველობასა და ვაჭრობაში; უმეტესი ნაწილი კი ცხოვრობს მიწის დამუშავებით და აქედან არსებობისთვის აუტანელი ნივთების წარმოებით. რადგან მიწის უმეტესი ნაწილი თავად-აზნაურობის ხელშია, ცხადია, მცხოვრებლებს შეუძლია მიწის შოვნა მხოლოდ მათგან, და ამიტომ მასთან ამა თუ იმ დამოკიდებულებაში დგება, ის ხდება ვარსალი, ყმა, მემკვიდროებით ფერმერი (მოიჯარაღრე) და სხვ. ყველა ეს დამოკიდებულებები მხოლოდ სხვა და სხვა ფორმაა ერთი და იმავე პრინციპის — მცხოვრებლების თავად-აზნაურებზე დამორჩილების. მათ ერთი აზრი აქვთ, ყველა მცხო-

ერებლები ამსახურონ თავად-აზნაურობას, როგორც მათი ვასალები, და მათ ომებში სისხლის საღვრელათ გამოიყვანონ. ზედმეტი შამოსავლით, რომელსაც თავად-აზნაურები თავის მამულებიდან იღებენ, ინახვენ მეომრებს, მხლებლებს და საზოგადოთ სხვა და სხვაგვარ ჯარის კაცებს. მათი ძალის წინაღმდეგ მეფეს არ შეუძლია არავითარი ნამდვილი ძალის წამოყენება, გარდა იმ აზნაურებისა, რომელნიც თავისნებით გამოვლენ მის მოწოდებაზე—ძალათ მათი გამოყვანამას გაუჭირდებოდა, — და იმ მცირედ დასახლებულ ქალაქებისა, რომლების ძალა ისე სუსტი იყო, რომ მოსახსენებლათ არ ღირს.

როგორი უნდა ყოფილიყო, ბატონებო, ასეთი ქვეყნის კონსტიტუცია? რასიკვირველია, ის იქნება გამომხატველი იმ რეალურ ძალთა ურთიერთობის, რომელიც არსებობდა ჩვენგან განხილულ სახელმწიფოში. კონსტიტუცია იქნებოდა წოდებრივი და აზნაურობა მის პირველ და ყოველ მხრივ გაბატონებულ წოდებათ. მის ნებადაურთველათ მეფეს უფლება არ ექნება არც ერთი გროში გადასახადის გაწერის. თავად-აზნაურებ შორის ის იქნება მხოლოდ, როგორც პირველი თანასწორებ შორის. და მართლაც ასეთი იყო, ბატონებო, საშვალო საუკუნოებში პრუსიის და სხვა სახელმწიფოთა უმრავლესობის კონსტიტუცია. მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ხალხი სულ უფრო და უფრო მრავლდება, მრეწველობა და ხელოვნობა ვითარდება, და ეს თავის მხრივ შეძლებას იძლევა მცხოვრებთა რიცხვი

კიდევ უფრო გაიზარდოს, და ამნაირათ ქალაქები ხალხით ივსება. კაპიტალი და ფულის სიმდიდრე ვითარდება ბურჟუაზიის და ქალაქის გავლენების ხელში. რა შედეგები მოყვება ამას?

გამრავლება ქალაქის მცხოვრებლების, რომელნიც დამოუკიდებელი არიან თავად-აზნაურობაზე და რომელთა ინტერესები ძირითადათ ეწინააღმდეგება მათ ინტერესებს, კარგ სამსახურს უწევს მეფეს. მცხოვრებთა გამრავლებით იზრდება ისეთ პირთა რიცხვი, რომელთაც შეუძლიათ იარაღის ტარება და რომელნიც ამასთანავე მეფის განკარგულებაში იმყოფებიან. ქალაქის მცხოვრებლები და ყველა ისინი, ვინც რაიმე ხელობას ადგიან, ბევრ გაჭირვებას ითმენენ თავად-აზნაურების ერთმანეთში დავისა და კინკლაობისაგან, რომელსაც დასასრული არა აქვს. მრეწველობის ინტერესები თხოულობენ საზოგადოებრივ მშვიდობიანობის და უშიშრობის დამყარებას და მართლ მსაჯულების რიგინათ წარმოებას. ამიტომ ისინი სიამოვნებით უწევენ მეფეს დახმარებას ხალხით და ფულით. მათი შემწეობით მეფეს შეუძლია, როცა დასჭირდება, საკმაოთ ძლიერი სამხედრო ძალა გამოიყვანოს და ამით თავად-აზნაურებზე უპირატესობა, ბატონობა მოიპოვოს. მაშინ მეფე მიყოფს ხელს თავად-აზნაურთა უფლებების შეზღუდვას, წაართმევს მათ ომის გამოცხადების უფლებას, და თუ ვინმემ ურჩობა გაუწია, მის ციხე-დარბაზებს ერთიანათ მიუნგრ-მოუნგრევს. ბოლოს დროთა განმავლობაში

წარმოების განვითარების წყალობით, ქვეყნის სიმდიდრე, ფული და მცხოვრებთა რიცხვი იმდენათ იზრდება, რომ მეფეს შეძლება ეძლევა მუდმივი ჯარი იყოლოს, და მაშინ ის მიუსევს თავის პოლიკებს თავად-აზნაურთა საკრებულოს, როგორც ეს ჩაიდინა დიდმა კურთრისტმა, და ფრიდრიხ ვილგელმისავით იტყვის: „მე გავამაგრებ თვითმპყრობელობას, როგორც სალ კლდეს.“ ის მოუსპობს თავად აზნაურებს შეღავათებს გადასახადებში და წაართმევს მათ უფლებას გადასახადების დამტკიცების უფლებას. თქვენ ხედავთ, რომ ძალთა ურთიერთობის შეცვლასთან ერთათ შეიცვალა კონსტიტუციაც. დაარსდა აბსოლიუტური მონარქია.

ხელმწიფეს სულაც არ ესაქიროება ახალი კონსტიტუციის დაწერა. მონარქია მეტათ პრაქტიკულია, რომ ამისთანა საქმეს მოკიდოს ხელი. ხელმწიფეს ხელში აქვს რეალური, ფაქტიური საშვალეობა, მუდმივი ჯარი, რომელიც ამ საზოგადოების ნამდვილ კონსტიტუციას შეადგენს. დროთა განმავლობაში ხელმწიფე და მისი მომხრენი თვითონ აღიარებენ ამას და ქვეყანას „სამხედრო სახელმწიფოს“ არქმევენ.

თავად-აზნაურობას მოესპო მეფესთან ქიშპობის ყოველი საშვალეობა და იძულებული შეიქნა ხელი აეღო დამოუკიდებელ, სამხედრო ძალის ყოლაზე. მან დაივიწყა თავის ბრძოლა მეფესთან, დაივიწყა, რომ ოდესაც მისი სწორა იყო; უმრავლესობამ მიატოვა თავის ციხე დარბაზები და სა-

ტახტო ქალაქებში გადასახლდა. აქ ისინი იღებენ პენსიებს მეფისგან და მისი ძლიერების და ბრწყინვალეობის სამკაულს შეადგენენ.

ამავე დროს მრეწველობა და ხელოსნობა სულ უფრო და უფრო ვითარდება და მათ აყვავებასთან ერთად იზრდება მცხოვრებთა რიცხვიც, ერთი შეხედვით ეს პროცესი წინანდებურად მხოლოდ მეფის სასარგებლოა. მას ამის წყალობით შეუძლია მუდამ უმატოს თავის ჯარს და ამნაირათ ბოლოს და ბოლოს მსოფლიო მნიშვნელობა მიიღოს. მარა სამოქალაქო საზოგადოება ასეთი გიგანტური, კოლოსალური სისწრაფით იზრდება, რომ მეფეს თავის მუდმივი ჯარითაც კი არ შეუძლია გაუთანასწორდეს მოქალაქეთა ძალის ზრდას. ამას სავსებით და აშკარათ დაგანახვებთ ბატონებო, შემდეგი ციფრები, რომელსაც აქვე მოვიყვან: 1657 წ. ქ. ბერლინში იყო 20,000 მცხოვრები, დაახლოვებით იმავე დროს, დიდა კურფრისტის სიკვდილის შემდეგ, ჯარში ირიცხებოდა 24—30 ათასი კაცი. 1803 წ. ბერლინში იყო უკვე 153,070 მცხოვრები, 1819 წ. ე. ი. 16 წლის შემდეგ გახდა 192,646 მცხოვრები. ამავე წელში ჯარის რიცხვი არ აღემატებოდა 137,639 კაცს. ამ დროს, როგორც გეცოდინებათ, 1814 წ. სექტემბრის კანონის ძალით, რომელიც ახლა უნდათ წაგვართვან, საერობო დარაჯები ჯარში არ ირიცხებოდა. ამნაირათ თქვენ ხედავთ, რომ ჯარი ამ წელს 4-ჯერ მეტი ყოფილა ვინემ დიდი კურფრისტის-

ტის დროს, ხოლო ბერლინის მცხოვრებთა რიცხვი ამავე დროს განმავლობაში 9-ჯერ მეტი გამხდარა. მარა აქედან იწყება კიდევ უფრო ძლიერი განვითარება. 1846 წ. ბერლინის მცხოვრებთა რიცხვი 384,308-მდე ე. ი. თითქმის 400, ათასამდე აღი-
—ცნობებს ვიღებ ოფიციალურ წყაროებიდან — მაშასადამე 1819 წლიდან გაორკეცებულა, ორ-
ჯერ მეტი გამხდარა. 26 წლის განმავლობაში ის ორჯერ მეტი გახდა, და ახლა კი როგორც გეცოდ-
ნინებათ 550 ათას სულს უდრის. ჯარში კი 1846 წ. ირიცხებოდა 138,810 კაცი. მაშასადამე მას თითქმის არათფერი მომატებია 1819 წელს აქეთ და ამნაირათ არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია საზოგადოების ასეთ ზრდა განვითარებაში.

ასეთი განვითარების წყალობით სამოქალაქო საზოგადოება თანდათან უფრო გრძნობს თავის თავს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ, ძალათ. მცხოვრებთა რიცხვის ზრდასთან ერთათ იმავე სისწრაფით ვითარდება საზოგადოებრივი სამდიდრეც. მეცნიერება ვითარდება და ძლიერდება, ზნეობრივი შეხედუ-
ლებები უფრო მაღალი და სპეტაკი ხდება, ყველა ეს-კი როგორც წინეთაც გითხარით ნაწილია კონ-
სტიტუციის. მაშინ მოქალაქენი იწყებენ ამგვარათ მსჯელობას: ჩვენ არ გვინდა და არც უნდა ვიყოთ უბრალო მასსა, ჯარი, უბრალო თიხა, საკუთარ ნებას და სურვილს მოკლებული, სხვის სამფლობე-
ლო და საბატონო საგნათ გადაქცეული. ჩვენ უვი-
ზონ უნდა ვიყოთ თავის თავის გამგე და პატრონი.

თვითონ მეფეც კი ისე უნდა მართავდეს და განაგებდეს ჩვენ საზოგადო საქმეებს, როგორც ჩვენ გვსურს.

მოკლეთ, ეს ნიშნავს, რომ საზოგადოებრივ ძალთა რეალური ფაქტურა ურთიერთობა ხელახლა შეიცვალა. ერთი სიტყვით დადგა 1848 წლის 18 მარტი, დღე რევოლიუციის! და აი ამ შემთხვევაში მოხდა სწორეთ ის, რაც ჩვენ წინეთ, ამ წერილის დაწყებისას შეუძლებლათ ჩავთვალეთ. ჩვენ მაშინ მაგალითი მოგვყავდა, რომ ვთქვათ ცეცხლის და სხვა მიზეზით საზოგადოებამ დაჰკარგა ყველა თავის კანონებითქო. აი აქ კი ნამდვილათ ისინი დაღუბა არა ცეცხლმა, არამედ ქარიშხალმა გრიგალმა ქარმა:

ხალხი აღსდგა, ბრიბალი დატრიალდა....

ამ ძლიერ-მოსილ რევოლიუციის შემდეგ კერძო პირის უფლება ხელუხლებელი დარჩა, საზოგადოებრივი უფლება და კანონები კი ძირს ჩამოვარდა და მხოლოდ დროებითი მნიშვნელობა შეერჩათ. ამ ნაირათ საჭირო შეიქნა ახალი კანონების შემუშავება, ახალი წერილობითი კონსტიტუციის შედგენა და აი მეფე, თითონ იწვევს ბერლინში საერო კრებას, რომელსაც უნდა შეედგინა, როგორც წინეთ ამბობდენ ახალი წერილობითი კონსტიტუცია, ანუ, როგორც მერე გადათქვეს უნდა შეთანხმებულიყო ამის შესახებ მეფესთან. ახლა უნდა ვიკითხოთ: რა პირობებია საჭირო, რომ დაწერილი კონსტიტუ-

ცია მტკიცე გამოდგეს და ცხოვრების შესათვრი?
აშკარაა ერთი პირობაა საჭირო, და ეს თავისთავათ
გამომდინარეობს ზემონათქვამიდან: დაწერილი კონ-
სტიტუცია უნდა გაბთმისაყული იყოს ნამდვილი კონ-
სტიტუციის ყ. ი. საზოგადოებრივ ძალთა ურთიერთობის.
თუ დაწერილი კონსტიტუცია არ შეეფერება ნამდ-
ვილს, მათ შორის, ყოვლად შეუძლებელია, რომ
ბრძოლა არ დაიწყოს და ამ ბრძოლიდან უექველია.
წერილობითი კონსტიტუცია, ე. ი. თარატანა
ქალაქი გამოვა დამარცხებული ნამდვილი კონ-
სტიტუციისგან, საზოგადოებრივ ძალთა ურთიერთო-
ბისგან. მაშ როგორ უნდა მოვიქცეთ ასეთ შემ-
თხვევაში? პირველათ ყოვლისა უნდა ვიზრუნოთ
არა წერილობითი კონსტიტუციის შედგენაზე, არა-
მედ იმაზე, რამ ნამდვილი კონსტიტუცია შევქმნათ
ე. ი. საზოგადოებში არსებულ რეალურ ძალთა
ურთიერთობა შევცვალოთ მოქალაქეთა სასარგებ-
ლოთ. მართალია 18 მარტმა დაგვანახვა, რომ ხა-
ლხის ძალა უფრო დიდია დღეს, ვინემ ჯარის ხან-
გრძლივი და საშინელი ბრძოლის შემდეგ ბერლინის
ქუჩებში, ჯარი იძულებულა გახდა უკანდაეწია, მარა
წინეთ მე მავაქციე თქვენი ყურადღება იმაზე, თუ
რა განსხვავებაა ჯარის ძალასა და ხალხის ძალას
შორის. ჯარის ძალა, თუნდა ის უფრო მცირეც
იყოს ხალხის ძალაზე, დიდი ხნის მოქმედების შემ-
დეგ მაინც უფრო ნამდვილ ძალათ რჩება და გამა-
რჯევებას პოულობს, ვინემ ხალხის ძალა, რომელიც
მაზე ყოველთვის მეტია.

ეს განსხვავება, გეხსომებათ, იმაში მდგომარეობს, რომ ერის ძალა მოუწყობელია, შეუკავშირებელია, ეხლა ჯარის ძალა შეკავშირებელია, დარაზმულია და ყოველდღე მზათაა საბრძოლველათ. მას ყოველთვის შეუძლია ბრძოლა განაახლოს, და ამიტომ დროთა განმავლობაში ყოველთვის იმარჯვებს თავისზე უფრო მეტ, მაგრამ მოუწყობელ ძალაზე, როგორცაა ხალხის ძალა, რომელიც მხოლოდ საერთო აღელვების წუთებში ერთდება მტკიცეთ, ხოლო ასეთი წუთები კი წლობით არაგრძელდება, ხანგრძლივი არაა.

აი სწორეთ ამიტომ არ მოყვა 18 მარტის გამარჯვებას სასურველი შედეგი, რადგან ამ გამარჯვებით არ ისარგებლეს ჯარის შეკავშირებულ ძალის დასაშლელათ, რომ მას ამნაირათ, აღარ შეძლებდა მეფისათვის დახმარების გაწევა და ხალხის წინააღმდეგ იარაღით დახდომა. საჭირო იყო, მაგ ჯარში სამსახურის ვადის შემცირება, ექვს თვემდე ან და ეს ვადა უპირველეს სამხედრო (ავტორიტეტების) მცოდნე პირების, აზრით სრულიად საკმარისია სამხედრო ცოდნის მისაღებათ, ხოლო მეორე მხრით ის მეტათ მცირეა იმისთვის, რომ ჯარში განსაკუთრებული კასტიური (წოდებრივი ამ შემთხვევაში სალდათური) სული დაბადოს. ის იმდენათ მცირეა, რომ თხოულობს ჯარის ხშირხშირათ შევსებას ხალხიდან გაყვანილი ახალი ჯარის კაცებით. და ასე მეფას ჯარიდან მას სახალხო მილიციათ აქცევს. ამასთანავე საჭირო იყო, რომ ყველა აფი-

ცრები და სხვა თანამდებობის პირები ჯარში, თვითონ ჯარის კაცებისგან ყოფილიყვენ არჩეული და არა ზევიდან დაყენებული. ასეთ პირობებში ოფიცრების ადგილები არ ჩაუვარდებოდათ ხელში ხალხის მტრებს, რომელთაც უნდათ, რომ ჯარი მეფის ბრმა იარაღათ გამოიყენონ. უნდა დაედგინათ აგრეთვე, რომ ჯარის კაცთა ყოველი დანაშაული, გარდა სპეციალურათ სამხედრო დანაშაულობისა, ჩვეულებრივ, სამოქალაქო სასამართველოში გარჩეულიყო. ასეთ შემთხვევაში ჯარი ნათლათ დაინახავს და იგრძნობს, რომ ის სამოქალაქო საზოგადოების ნაწილია, და არა განსაკუთრებული, საზოგადოების გარეშე მდგომი წოდება (კასტა). აგრეთვე ყველა ზარბაზნები, რომელთა დანიშნულებაა ქვეყნის დაცვა გარეშე მტრისაგან და არა თავისივე ხალხის ელეტა, უნდა გადაეცათ შესანახათ ხალხის მიერ არჩეულ ქალაქის თვითმართველობებსთვის, გარდა ისეთების, რომელნიც სამხედრო ვარჯიშობისთვის არიან საჭირო ჯარში. ამ არტილერიის ნაწილი უნდა მოხმარებოდა სახალხო მილიციისაგან შემდგარ საირტილერიო რაზმებს, საერო გვარდიას, რომ ამნაირათ ხალხს ხელში ჰქონოდა ზარბაზნები, ეს ფრიდ მნიშვნელოვანი ნაწილი კონსტიტუციისა.

ამ ზომათაგან არც ერთი არ შესრულებულა 1848 წლის გაზაფხულზე და ზაფხულზე, და ამის შემდეგ განა გასაკვირველია, რომ ნოემბერში მარტის რევოლუციის უკვე არა რაობათ იქცა და არავითარი სასარგებლო შედეგი არ მოიტანა? გასაკვი-

რველი აქ არაფერია. რეაქცია აუცილებლათ უნდა დაწყებულიყო, რადგან ძალთა რეალური, ფაქტიური ურთიერთობა თითქმის შეუცვლელათ დარჩა.

მეფეებს უკეთესა მოსამსახურეები ჰყავს, ვინემ ხალხს. მეფის მოსამსახურეები მაღალ-მაღალი და ცალიერი სიტყვების რახარუხით არ იქცევენ დროს, როგორც ეს ხშირათ სჭირთ ხალხის ინტერესების დამცველთ. ისინი საქმის, (პრაქტიკის) ხალხია და ინსტიტუტურათ გრძნობენ, რაშია საქმე. ბ. ფონმაინტეფელი ძალიან სუსტი ორატორი იყო, მარა ის საქმის კაცი იყო. 1848 წლის ნოემბერში როცა მან გაფანტა საერო კრება და ქუჩაში ზარბაზნები გადმოაყუდა, რას მაყო მან ხელი უპირველესათ ყოვლისა? რეაქციონურ კონსტიტუციის ჯღაბნას? დიახაც არა! მან კარგათ იცოდა, რომ მის დაწერას ყოველთვის მოესწრებოდა. ქრისტეშობისთვეში მან თვითონ გამოსცა საკმაოთ თავისუფალი (ლიბერალური) ხასიათის კონსტიტუცია. მაშ რათ დაიწყო მან ნოემბერში თავის მოქმედება? რა იყო მისი პირველი ზომა? თქვენ კარგათ იცით, რომ მან უპირველესათ ყოვლისა იარაღი აჰყარა ხალხს.

წერილის დასაწყისში ჩვენ ძალიან დიდ ხანს შევჩერდით იმის გამოსარკვევათ, თუ რას შეიცავს ცნება-კონსტიტუცია. შეიძლება ბევრს მოეჩვენა, რომ ამაზე სიტყვის ასე გაგრძელება საჭირო არ იყო, მარა ახლა თქვენ ხედავთ, რომ რაკი ერთხელვე ეს ცნება გამოვარკვიეთ, ჩვენ თვილ წინ

გადიშალა განსაცვიფრებელი დასკვნები და ახლა ჩვენ უფრო ღრმად და ნათლად ვიცით ეს საკითხი, ვინემ წინეთ. გარდა ამისა, ჩვენ ბევრი ისეთი დასკვნები მივიღეთ, რომელნიც უმთავრესათ სრულიად ეწინააღმდეგება საზოგადოებაში კეშმარტებათ მიჩნეულ აზრებს და შეხედულებებს. განვიხილოთ კიდევ რამდენიმე დასკვნები, რომელნიც აქედან გამომდინარეობენ.

მე ახლა აღვნიშნე, რომ 1848 წელს არც ერთი აუცილებლათ საჭირო ზომები არ იყო მიღებული, არსებულ, ფაქტიურ ძალთა ურთიერთობის შესაცვლელათ და ჯარის მეფის ღრმა იარაღიდან სახალხო მილიციათ გადასაქმნელათ. იყო მხოლოდ ერთი წინადადება ამ მიზნისკენ მიმართული, ასე ვთქვათ, პარველი ნაბიჯი ამ გზაზე. ეს იყო შტეინის წინადადება, ვაიძულოთ სამინისტრო ბრძანება გამოსცეს, რომ რეაქციონური აფიცრები განიდევნოს ჯარიდან. მარა თქვენ გეხსოვებათ, რომ, როგორც კი მიიღო ეს წინადადება საერო კრებამ, მთელი ბურჟუაზია და ნახევარი საზოგადოება აყვირდა: საერო კრება უნდა კონსტიტუციას ქმნიდეს და არა მინისტრებს ედავებოდესო. ის არ უნდა ხარჯავდეს ძვირფას დროს ასეთ ძალდატანებაზე, არ უნდა ერეოდეს ამასრულებელ ძალის საქმეებში. სწერეთ კონსტიტუცია, თქვენი საქმე მხოლოდ კონსტიტუციის შემუშავებააო, ყვიროდენ ისინი, თითქო ქვეყანას ცეცხლი წაკიდებოდეს.

აქედან თქვენ ხედავთ, რომ მთელ ბურჟუაზიას, საზოგადოების ნახევარს, არავითარი წარმოდგენა არ ქონია კონსტიტუციაზე.

კონსტიტუციის შეთხზვა ყველაზე ადვილი და უმნიშვნელო საქმეა. ამის მოსწრება შეიძლება თუ საჭირო იქნა, სამი დღის განმავლობაში, ეს სულ უკანასკნელი საქმეა, რომელზედაც უნდა ფიქრობდე მაშინ. წინდაწინვე მისი წერა ტყუილ უბრალოთ დროს დაკარგვია. ნამდვილ, რეალურ ძალთა განწყობილების შეცვლა, ამასრულებელ ძალის საქმეებში ჩარევა, ასეთნაირი ჩარევა, და ისეთნაირათ მისი გადაქმნა, რომ მას ყოველი საშვალეობა მოსპობოდა ხალხის წინააღმდეგ მოქმედების, აი რა იყო გასაკეთებელი, აი რაზე უნდა ეზრუნათ უპირველესათ ყოვლისა წერილობით კონსტიტუციის გასამაგრებლათ.

რადგან საერო კრება ძალიან ადრე შეუდგა წერილობითი კონსტიტუციის შედგენას, მას მისი დათავებაც არ დააცალეს და ამასრულებელმა ძალამ დაშალა ის ზარბაზნების შემწეობით. მეორე დასკვნა: ვთქვათ, საერო კრება არ დაშალეს და მან მოასწრო კონსტიტუციის შედგენა და დამტკიცება. მერე შეცვლის ეს განა არსებითად საქმის ნამდვილ მსვლელობას? სრულიადაც არა. ამას თვით ფაქტებიც ამტკიცებენ. რუმცა საერო კრება დაშლილი იყო, მარა მეფემ მისგან დატოვებულ საბუთებიდან თვითონ შეთხზა და 1848 წლის 5 დეკემბერს გამოაქვეყნა კიდევ თავის კონსტიტუ-

ცია, რომელიც უმთავრეს მუხლებში სავსებით
ეთანხმებოდა იმას, რის მოცემა შეეძლო საერო
კრებას. ეს კონსტიტუცია, ამნაირათ, არავის არ
მოუხვევია ძალათ თავზე მეფისთვის. ის გამოს-
ცა თვითონ მან, თავის ნებით მას შემდეგ, როცა
გამარჯვება მოიპოვა. მით უფრო მოსალოდნელი
იყო, რომ ის იქნებოდა მტკიცე და შეურყეველი.
მარა არა, მკითხველო, არ იყო მოსალოდნე-
ლი. თქვენს ბაღში რომ ვაშლის ხე იდგეს და
ზედ ფიცარი გააკრან ასეთი წარწერით: „ეს არის
ატამიო“. განა ამით ვაშლის ხე ატამათ გადაიქცე-
ვა? სრულიადაც არა, და ყველა თქვენმა შინაუ-
რებმა, მთელმა იმ კუთხის მცხოვრებლებმაც რომ
მოიყაროთ თავი და ხმა მალლა დიდის ამბით დაი-
ფიცოთ და იყვიროთ: „ეს არის ატამი და არა ვაშ-
ლიო“ ხე მაინც ის დარჩება, რაც არის და მეორე
წელიწადს სიმართლე გამოაშკარავდება, როცა ხე
ატმის მაგიერ ვაშლებს მოისხამს. ასეა კონსტიტუ-
ციაც. სულ ერთია, რაც უნდა დასწერო ქალაქდ-
ზე, თუ დაწერილი ეწინააღმდეგება საქმის ნამ-
დვილ მდგომარეობას, ძალთა რეალურ ურთიერთ-
ობას. 1848 წლის 5 დეკემბერს მეფემ ქალაქდზე
ბევრი რამ დაუთმო ხალხს. მარა ყველა ეს ეწინა-
აღმდეგებოდა ნამდვილ კონსტიტუციას, ძალთა
რეალურ ურთიერობას. ეს ძალები კი მეფემ უკ-
ლებლათ დატოვა თავის ხელში. ამიტომ ნამდვილ
კონსტიტუციას თანდათან გზა უნდა გაეკათა წერი-
ლობით კონსტიტუციაში ისეთივე აუცილობლობით,

როგორც მიმზიდველობის კანონის მოქმედობას.

ამნაირათ თუმცა 1848 წლის 5 დეკემბრის კონსტიტუცია მიღებულ იქნა სარევიზიო კრებისაგან, მარა მეფეს მაინც უნდა შეეტანა შიგ პირველი ცვლილება და აი 1849 წელს მან უბოძა ხალხს სამკლასიანი საარჩევნო კანონი, რომელიც ზევით დავახასიათეთ. შემდეგ ასეთი საარჩევნო კანონით წარმოშობილი პალატების შემწევობით მან არსებითად შეცვალა და დაამახინჯა კონსტიტუცია, სანამ 1850 წელს უკანასკნელათ შეფიცებდა მას. მარა შეფიცა თუ არა კონსტიტუციას, სწორეთ მაშინ დაიწყო მისი ნამდვილი შეკერ-შემოკერვა. 1850 წლიდან არ გასულა ისეთი წელიწადი, რომ კონსტიტუცია ერთხელ მაინც არ შეეკეთებიათ ე. ი. არ დაემახინჯებოდათ. ათას ბრძოლაში გამოვლილი ბაირადი არ იქნება ისე დატლეთილი და დახვრეტალი, როგორც პრუსიის კონსტიტუცია.

მესამე დასკვნა: თქვენ იცით, რომ ჩვენ ქალაქში არის პარტია, რომელსაც აქვს თავის ორგანო „სახალხო გაზეთი“. ეს პარტია გულის ფანცქალით ებლაუქება ამ ბაირადის ნათლეთებს, ამ დამახინჯებულ კონსტიტუციას, და აი ამიტომ თავის თავს „კონსტიტუციის შეურყეველ მომხრეს“ უწოდებს და თავისს საბრძოლველ დევიზათ აქვს. „მაგრათ ჩავქილოთ ხელი კონსტიტუციას, ღვთის გულისთვის კონსტიტუცია! ყარაული! გვიშველეთ ცეცხლი კერა იწვის!“

რომელ პარტიასაც უნდა ხედავდეთ, სადაც

და როდესაც უნდა იყოს, თუ ის ბრძოლის ყიფ-
ნის მაგიერ გულამღვრეული შესტირის ხეს და მი-
წას, „ხელი არ შეუშვათ კონსტიტუციასო“ რა
დასკვნას გამოიყვანთ აქედან? მე მივმართავ ამ სა-
კითხით არ თქვენ მისწრაფებებს და სურვილებს,
არამედ თქვენ გონებას და გეკითხებით: „რა დას-
კვნას გამოიყვანთ აქედან?“

წინასწარმეტყველება არაა საჭირო, რომ ამის
მნახველმა სრული დარწმუნებით სთქვას „ასეთ
კონსტიტუციას სული კბილით უჭირავსო“ ის
თითქმის უსულო გვაძათ არის გადაქცეული. კი-
დეც რამდენიმე წელიწადი და მისი მხოლოდ მო-
გონება და დარჩება ამ ქვეყნათ. ამის მიზეზი აშ-
კარაა. როცა წერილობითი კონსტიტუცია სავსე-
ბით შეეფერება არსებულ ფაქტიურ ძალთა ურთი-
ერთობას, ასეთი ჩივილი არც ისმის. ასეთ კონსტი-
ტუციას ვერავინ შებედავს, ვერავინ შეეხება. არა-
ვის არ მოუვა თავში ფიქრათ, რომ მას შეებრძო-
ლოს, და თუ ვინმე გაბედავს, ხეირი არ დაეყრება.
სადაც წერილობითი კონსტიტუცია სავსებით ეთან-
ხმება ძალთა რეალურ, ფაქტიურ ურთიერთობას,
იქ ასეთი მოვლენა შეუძლებელია, იქ არც ერთი
პარტია არ წამოაყენებს ბრძოლის ლოზუნგათ:
„უშველეთ კონსტიტუციასო“. სადაც ასეთი ხმა
ისმის ეს ნამდვილი და უტყუარი ნიშანია იმისა,
რომ წერილობით კონსტიტუციაში არის რაღაც
ისეთი, რაც ეწინააღმდეგება ნამდვილ კონსტიტუ-
ციას, ძალთა რეალურ ურთიერთობას. და სადაც

სადაც წერილობითი კონსტიტუცია სავსებით ეთანხმება ძალთა რეალურ ურთიერთობას, იქ ასეთი მოვლენა შეუძლებელია.

ასეთი წინააღმდეგობა არსებობს, იქ წერილობითი კონსტიტუციის საქმე წასულია ხელიდან, არც ღმერთს და არც კაცს არ შეუძლია მისი გადაჩენა. ის უეჭველათ უნდა შეიცვალოს რომელიმე მხრივ, ან მარცხნით ან მარჯვნით, უცვლელათ კი ვერ დარჩება. ყველა ჭკვათა მყოფელი კაცისთვის თვით წუწუნი მის შენახვაზე საკმარისი საბუთია ამისი. ის შეიძლება შეიცვალოს მარჯვნით, თუ ცვლილება შეიქმნა მთავრობის, რომ შეუფარდოს წერილობითი კონსტიტუცია შეკავშირებულ ძალით ფაქტურ პირობებს. ან და გამოვა შეუკავშირებელი საზოგადოებრივი ძალა და ხელ ახლა დაამტკიცებს თავის გამარჯვებას შეკავშირებულ ძალაზე ჯარზე, მაშინ კონსტიტუცია გაუქმდება და შეიცვლება მარცხნით, ისე როგორც პირველ შემთხვევაში შეიცვალა მარჯვნით. მარა ორივე შემთხვევაში წინანდელი კონსტიტუცია გაუქმებული იქნება.

თუ თქვენ კარგათ დაიხსომებთ და ჩაუკვირდებით ზემოქმულს და გამოიყვანთ იქიდან ყველა დასკვნებს, რომელნიც მისგან ლოღიკურათ გამომდინარეობენ, ამით თქვენ შეიძენთ მთელ საკონსტიტუციო ხელოვნებას, და საკონსტიტუციო სიბრძნეს. კონსტიტუციის საკითხი არის უპირველესათ ყოველისა საკითხს ძალის და არა უფლების. ნამდვილი კონსტიტუცია მდგომარეობს საზოგადოებაში არსებულ ძალთა რეალურ, ფაქტურ ურთიერთობაში. წერილობით კონსტიტუციას მხოლოდ მაშინ აქვს ძალა და მნიშვნელობა, როცა ის სისწორით გამოსაყვას

რუსულურ ძალთა ურთიერთობას საზოგადოებაში.
აი პრინციპები, რომელიც საჭიროა შეიგნონ და
გაიზებინონ. ამნაირათ მე ავხსენი და გავარკვიე
მხოლოდ ერთი მხარე ამ საკითხს, სამხედრო ძა-
ლის საკითხი. მიზეზი ისაა რომ უპირველესათ ყოველი-
სა დრო ნებას არ მაძლევს სხვა მხრითაც შევეხო
ამ საკითხს, მეორე მხრით ყველა შეკავშირებულ
ძალებში ყველაზე მნიშვნელოვანი და გადამწყვეტი
მნიშვნელობა ჯარსა აქვს. თქვენ თვითონ მიხვდე-
ბით, რომ ესევე ითქმის სასამართლოს, ჩინოვნი-
კების, ადმინისტრაციის და სხვა ორგანიზაციების
შესახებ, ყველა ესენი საზოგადოების შეკავშირე-
ბულ ძალას წარმოადგენენ. მაშ არ დაივიწყოთ
ხაზგასმული სიტყვები და როცა თქვენ დაგჭირ-
დესთ თავის თავისთვის კონსტიტუციის შექმნა,
კარგათ გაიხსენეთ, როგორ უნდა იმოქმედოთ. არ
დაივიწყოთ, რომ საძმუ კუთღუბა არა ძალაღებობის
აქრულებით, არამედ თავიდადურ ძალთა ურთიერთ-
ობის შეცვლით.

ჩვენს მაღაზიაში იყიდება

შემდეგი ქართული სამეცნიერო წიგნები:

ბ. ტისანდე. მეცნიერების. წამებულნი	. 1	„
ზადავოზოვი. ინგლისელები, გერმანელები, და იტალიელები, თითო	. „	30
ბიკოვი. ამბები ინგლისის ისტორიიდან	. „	50
კ. ქაუცკი. ისტორიულ-ეკონ. ნარკვევი	. „	20
ივ. ზომართელი. შილლერის პოეზ. თვისებ.	. „	20
მ. პოვალევსკი. ოჯახის და საკუთრების წარ- მოშობა განვითარება.	. „	20
პოლ. ლათარგი. მანქანის მნიშვნელობა	. „	10
მასსე. ლუკმა პურის ამბავი	. „	60
ი. ბელოკონსკი. ერობა და თვით მართვ.	. „	10
ქარლ მარქსი. ვაჭრობის თავისუფლება	. „	10
ლუნკევიჩი. მწვანე საშეფო	. „	20
მიჟუევი. მოწინავე დემოკრატია	. „	60
პეგ. შლეიხერი. დარვინის თეორია	. „	20
პლ. მირიანაშვილი. ფიზიკა	. „	15
ბ. სტატკოვსკი. მიკროსკოპ. ორგანიზმი	. „	20
რუბაკინი. ბუნების საოცარი მოვლენანი	. „	15
პლ. წულუკიძე. ნაწყვეტები პოლიტიკური ეკონომიიდან	. „	50
მანტეგაცა. შრომა და ბედნიერება	. „	30
ბებელი. დედაკაცი თარგ. ლომთათიძისა	. „	6
შიპპელი. მუშათა პროფესიონალური კავშირები	. „	12
დიკშტეინი. ლუკმა პურის ამბავი	. „	6
როგორ იბრძოდენ გლეხები სიცილიაში	. „	13
წერილები ძმასთან თარგ. ამხანაგისა	. „	10

და სხვა კარგი წიგნები

პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა

K 342/2